

daveti üzerine 1303'te (1886) Bağdat'a taşındı, Meydan mahallesindeki Baba Korkor Mescid ve Medresesi'nde (et-Tekiyetü'l-Bektâşîyye) vakıf mütevellisi ve müderris olarak göreve başladı. Burada verdiği derslerden, vaaz ve irşad faaliyetinden başka Kâzîmiye semtindeki İmam Ebû Yûsuf Medresesi'nde ders okuttu. Kısa zamanda adını duyurdu, Bağdat'taki öğretim faaliyeti sırasında 300'ü aşkın talebeye icâzet verdi. Talebeleri arasında Abdülkâdir el-Karadâğî, Muhammed Sâlih el-Karadâğî, Alâeddin Ali b. Nu'mân el-Âlûsî, Mahmûd Şûkrî el-Âlûsî, Yahyâ b. Kâsım el-Vetrî, Abdurrahman en-Nakîb, Cemîl Sıdkî ez-Zehâvî, Emced ez-Zehâvî, Abdülkâdir b. Abdürrezzâk el-Hatîb, Abdülmelik b. Tâhâ eş-Şevvâf anılır. İbnü'l-Hayyât 21 Mayıs 1917 tarihinde Bağdat'ta vefat etti ve Baba Korkor Medresesi'ndeki hücrelerinde defnedildi. Oğulları Muhammed el-Karadâğî ile Ali el-Karadâğî babalarından sonra Baba Korkor Medresesi'nde ders veren ve çeşitli resmî görevlere tayin edilen birer âlim olup babalarının yanında medfundur.

Eserleri. 1. *Menhecû'l-vuşûl 'alâ Minhâci'l-uşûl*. Kâdî Beyzâvî'nin eseri üzerine yazılmıştır (Bağdat el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-İrâkî Ktp., nr. 441, müellif hattı; Bağdat Mektebetü'l-evkâfi'l-âmmе, nr. 24212, müellif tarafından tashih edilmiş ve kenarına hâşiyeler konulmuştur; Mektebetü'l-evkâfi'l-âmmе, nr. 13764; diğer yazmaları için bk. İbnü'l-Hayyât el-Karadâğî, *et-Tibyân*, neşredenin girişi, s. 51-52). Bağdat Üniversitesi Külliyyetü'l-ülûmî'l-İslâmiyye'de bazı öğrenciler eserin muhtelif bölümleri üzerine yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlamıştır. Bunlardan Âmir Muhammed Halife'nin çalışmaları, *el-Haber ve ahsâmuhû min Kitâbi Menhecû'l-vuşûl fi şerhi Minhâci'l-uşûl ve el-Kıyâs min Kitâbi Menhecû'l-vuşûl fi şerhi Minhâci'l-uşûl*, Râid Abdülhalim et-Tayf'ın çalışması *en-Nesağ min Kitâbi Menhecû'l-vuşûl fi şerhi Minhâci'l-uşûl* başlığını taşımaktadır. 2. *Tenbihü'l-aşdikâ' fi beyânî't-taklîd ve'l-ictihâd ve'l-istiftâ' ve'l-iftâ'* (Bağdat 1330). Üç bölüm ve bir hâtîmeden oluşan eser Ümid Necmeddin Cemîl el-Müftî tarafından Erbil'deki Selâhaddin Üniversitesi'nde doktora tezi olarak neşre hazırlanıp yayımlanmıştır (Erbil 1431/2010). 3. *Hâşiye 'alâ Muhtaşari'l-müntehâ*. İbnü'l-Hâcib'in fıkıh usulüne dair eseri üzerine yazılmıştır (el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-İrâkî Ktp., nr. 349, müellif hattı). 4. *el-Ecvibetü'l-behiyye 'ani'l-es'ileti'l-Hindîyye*. Hint

ulemâsının kelâm, fıkıh vb. konularda Bağdat ulemâsından sorduğu bazı sorulara müellifin verdiği cevapları ihtiva eder (el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-İrâkî Ktp., nr. 438/3). 5. *et-Tibyân fi beyânî'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-Şur'ân*. Ümid Necmeddin Cemîl el-Müftî'nin Erbil'deki Selâhaddin Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak neşre hazırladığı eser (*et-Tibyân fi beyânî'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-Şur'ân l'İbni'l-Hayyât el-Şaradâğî: Dirâse ve tahkîk*, 1424/2003) daha sonra basılmıştır (Süleymaniye 1426/2005). 6. *el-İ'lâm fi beyânî'l-îmân ve'l-İslâm* (el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-İrâkî Ktp., nr. 416/4, 438/1). 7. *Ta'likât 'alâ Şerhi'd-Devvânî. el-'Akkâ'idü'l-Aduđiyye* üzerine Dewânî'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir (el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-İrâkî Kütüphanesi'nde bir yazma nüshası olduğu kaydedilir; bk. İbnü'l-Hayyât el-Karadâğî, *et-Tibyân*, neşredenin girişi, s. 54). 8. *Risâle fi'l-kazâ ve'l-kader* (el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-İrâkî Ktp., nr. 443). 9. *Mi'râcnâme*. Necmeddin Muhammed b. Ahmed el-Gaytî'nin *Kışşatü'l-Mi'râc* adlı Arapça eserinin Kürtçe tercümesidir (Bağdat Dârü'l-mahtûtâtî'l-İrâkiyye, nr. 9474, 21219, 21880). 10. *Değâ'îku'l-ğakâ'îk (Câmi'u'l-ğakâ'îk, Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Ünmûzec)*. Zemahşerî'nin nahve dair eserine Sa'dullah el-Berdaî tarafından *Hadâ'îku'd-değâ'îk* adıyla yazılan şerhin hâşiyesidir (el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-İrâkî Ktp., nr. 464, 540/1; Dârü'l-mahtûtâtî'l-İrâkiyye, nr. 25070). 11. *el-İkâz fi şerhi Risâleti vaz'î'l-elfâz (Şerhu Risâleti'l-vaz')*. Molla Ebû Bekir Mîr Rüstemî'nin (III./IX. yüzyılın ilk yarısı) eseri üzerine yazılmıştır (el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-İrâkî Ktp., nr. 416/2; Süleymaniye Mektebetü'l-evkâf, nr. 2825; Dârü'l-mahtûtâtî'l-İrâkiyye, nr. 3162/2, 10298, 20879/2, 29931). 12. *Mevâhibü'r-rahmân fi şerhi Risâleti'l-beyân (Şerhu Risâleti'l-beyân, Şerhu Risâleti'l-istifâre)*. Molla Ebû Bekir Mîr Rüstemî'ye ait eserin şerhidir (el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-İrâkî Ktp., nr. 416/1; Bağdat Mektebetü'l-evkâf, nr. 13806; Dârü'l-mahtûtâtî'l-İrâkiyye, nr. 3162/3, 3163/1, 20879/3). 13. *Tuhtetü'l-lebib 'alâ Hâşiyeti kıs-mi'l-manñik mine't-Tehzib*. Teftâzânî'nin *Tehzibü'l-manñik ve'l-kelâm* adlı eserinin mantık kısmı üzerine Abdullah b. Hüseyin el-Yezdî'nin yazdığı hâşiye üzerine kaleme alınmış bir ta'likattır (Bağdat Mektebetü'l-evkâf, nr. 24212, 24356). 14. *er-Râbiatü'n-Nakşibendiyye* (Bağdat Mektebetü'l-evkâf, nr. 4741/6). 15. *Bidâyetü'l-hidâye* (Dârü'l-mahtûtâtî'l-İrâkiyye, nr. 5386).

İbnü'l-Hayyât'ın kaynaklarda anılan diğer eserleri de şunlardır: *Ta'likât 'alâ Tuhtetü'l-muhtâc* (İbn Hacer el-Heytemî'nin Şâfiî fikhına dair eseri üzerine yazılmıştır), *el-Fetâva'l-fıkhîyye*, *Ta'likât 'alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, *Esne'l-me'tâlib fi beyânî 'ilmi'l-vâcib*, *et-Taħkîku'l-'âlî şerhu Kaşideti Bed'i'l-emâli*, *Sa'âdetü'd-dâreyn fi beyânî kelimeteyi's-şehâdeteyn*, *Şerhu't-Tavâli'*, *Mulağğha-şu'l-aqvâl fi mes'eleli ħalki'l-a'mâl*, *Hâşiye 'alâ Şerhi't-Teftâzânî* (Zencânî'nin *el-'lzzî fi't-Taşrif* i üzerine yazılan şerhin hâşiyesidir), *Ta'likât 'alâ Hâşiyeti 'Abdilħakim es-Siyâlkûtî 'alâ Şerhi's-Şemsîyye li-Kutbiddin er-Râzî*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Hayyât el-Karadâğî, *et-Tibyân fi beyânî'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-Şur'ân l'İbni'l-Hayyât el-Şaradâğî: Dirâse ve tahkîk* (nşr. Ümid Necmeddin Cemîl el-Müftî), Süleymaniye 2005, neşredenin girişi, s. 11-87; a.mlf., *Tenbihü'l-aşdikâ' fi beyânî't-taklîd ve'l-ictihâd ve'l-istiftâ' ve'l-iftâ'* (nşr. Ümid Necmeddin Cemîl el-Müftî), Erbil 1431/2010, neşredenin girişi, s. 8-25; M. Emîn Zekî, *Meşâhürü'l-Kürd ve Kürdistan fi'd-devri'l-İslâmî*, Bağdat 1366/1947, II, 11-12; Zekî M. Mücâhid, *el-A'lâmü's-Şarkîyye*, Kahire 1374/1955, III, 109; Abbas el-Azzâvî, *Târihu'l-'Irâk beyne'l-ihtilâleyn*, Bağdat 1376/1956, VIII, 51, 314; Abdullah el-Cübürî, *Fihri'si mahtûtâtî Hasan el-Enkürli el-mühdât ilâ mektebeti'l-evkâfi'l-âmmе bi-Bağdâd*, Necef 1387/1967, s. 23, 126; K. Avvâd, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne'l-İrâkiyyin*, Bağdat 1969, III, 202; Yûnus İbrâhim es-Sâmerrâi, *Târihu 'ulemâ'i Bağdâd fi'l-karnî'r-râbi' 'aşer el-hicrî*, Bağdat 1398/1978, s. 362; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 334; Abdülkerîm Müderris, *Dânişmendân-ı Kürd der Hidmet-i 'İlm u Dîn* (trc. Ahmed Havârî Neseb), Tahran 1369 hş., s. 200-201; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, II, 118; Kâzım Ahmed el-Meşâyihî, *el-İmâm Emced b. Muhammed Sa'îd ez-Zehâvî*, Herndon 1417/1996, s. 100-102; Bâbâ Merdûh Rûhânî, *Târih-i Meşâhür-i Kürd*, Tahran 1382 hş., I, 145-146; Hamîd M. Hasan ed-Derâcî, *er-Rubuğ ve'l-tekâya'l-Bağdâdiyye fi'l-'ahdi'l-'Osmânî*, Bağdat 2001, s. 95; Abdülhamîd Ubâde, *el-'İkdu'l-lâmî' bi-âşâri Bağdâd ve'l-mesâcid ve'l-cevâmi'* (nşr. İmâd Abdüsselâm Raûf), Bağdat 2004, s. 163-165; M. Ali Suveyrekî, *Mu'cemü'l-âlemi'l-Kürd*, Süleymaniye 2006, s. 418-419.

▲ AHMET ÖZEL

İBNÜ'L-HAYYÂT ez-ZÜKKÂRÎ

(ابن الخياط الزكاري)

Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ömer ez-Zükkârî el-Hasenî el-Fâsî (1836-1925)

Faslı fakih ve muhaddis.

16 Şâban 1252'de (26 Kasım 1836) Fas'ta doğdu. Fas şeriflerinden İdrîsler hânedanının kurucusu İ. İdrîs'in soyundan

gelen ve Zükkârî (Züccârî, Zekkârî / Zeccârî) adıyla tanınan bir ailenin İbnü'l-Hayyât kullandığıdır. Dedesinin büyük dedesi Muhammed b. Muhammed terzilik yaptığı için "Hayyât" lakabıyla meşhur olmuş, soyu da ona nisbetle anılmıştır (İdrîs el-Fudaylî, II, 66). Başta Muhammed b. Abdurrahman el-Filâlî el-Hacretî olmak üzere Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî, Muhammed b. Medenî Kennûn, Mâulayneyn, Muhammed b. Ahmed el-Bennânî, Kâsım b. Muhammed el-Kâdirî gibi âlimlerden ders aldı. Muhammed b. Ebû Bekir en-Nâsırî'den Nâsırıyye ve Şeyh Abdülvâhid b. Bedevî el-Bennânî'nin aracılığıyla Derkâviyye tarikatına intisap etti. Tarikata girdiği ilk dönemde ilimden elini çekerek zühd hayatı yaşamaya, yamalı elbiseler giyip çarşı ve pazarlarda dilenmeye başlayınca akranları ve hocaları onu bundan vazgeçirmeye çalıştı. Olumlu bir sonuç alınamayınca Fas kadısı Ömer b. Abdülkâdir er-Runde kendisini bir süre hapsedti; serbest bırakıldıktan bir müddet sonra bu halden kurtulup tekrar ilme döndü, zühd ve takvâ ehli saygın bir âlim olarak yaşadı. Resmî görev almadı. Ebû Şuayb ed-Dükkâlî'nin dinî eğitimden de sorumlu olduğu Adliye Bakanlığı sırasında Câmiu'l-Karaviyyîn'de eğitim sisteminin ıslahı için kurulan el-Meclisü'l-İlmî'nin (Meclisü't-tahsînî'l-ilmî) başına getirildi (1915) ve ölümüne kadar bu görevde kaldı. İbnü'l-Hayyât 12 Ramazan 1343'te (6 Nisan 1925) Fas'ta vefat etti.

Hadis, fıkıh ve usulü, kelâm, tefsir, kıraat, Arap dili ve edebiyatı alanlarında derin bilgi sahibi olan İbnü'l-Hayyât özellikle Mâlikî fıkıhı, ferâiz ve nevâzil sahalarındaki birikimi ve dirayetiyle Mağrib bölgesinde tanınmış, Câmiu'l-Karaviyyîn'de yıllarca ders vermiştir. Talebeleri arasında oğlu Abdülaziz İbnü'l-Hayyât, Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, Abdülhafız el-Fâsî, Abdülhay el-Kettânî, Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, Ahmed b. Ca'fer el-Kettânî, Ebû Abdullah ed-Dükkâlî, Sekîrec, Muhammed b. Hasan el-Hacvî, Muhammed b. Sıddîk el-Gumârî ve bunun oğlu Ebû'l-Feyz İbnü's-Sıddîk el-Gumârî, İbn Zeydân, Muhammed Bâkir el-Kettânî gibi şahsiyetler sayılabilir. Hocasını "şeyh, imam, alemül-a'lâm, allâme, hüccet" gibi sıfatlarla anan Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde onun ilmi selef-i sâlihîn metodu üzere devam ettiren son âlimlerden biri olduğunu belirtir (*Sellü'n-nişâl*, s. 33). Diğer talebesi Abdülhafız el-Fâsî hocasının yalnız ailesinin ününe ün katmakla kalmadığını, Fas için de bir iftihar vesilesi olduğunu (*Mu'cemü's-şüyüh*, I, 99), Abdülhay

el-Kettânî de onun Fas'ta usul ve fûrûuyla Mâlikî fıkıh birikimini en geniş şekilde bilen son âlimler arasında yer aldığını kaydeder (*Fihrisü'l-fehâris*, I, 387). Talebeleri arasında yer alan Faslı âlim ve devlet adamı Hacvî ise, kendisi hakkında verdiği yaklaşık iki sayfalık bilginin yarısını üstün niteliklerini dile getirdiği övgülere ayırmıştır (bk. bibl.).

Eserleri. 1. *el-Fehresetü'l-kübrâ ve el-Fehresetü's-şuğrâ*. Ders aldığı hocalarına dair kaleme aldığı bu iki eseri Muhammed b. Azzûz *el-Fehresetü'l-kübrâ ve's-şuğrâ* adıyla bir arada neşretmiştir (Beirut 1426/2005). 2. *Hâşiye 'alâ Şerhi't-Turfe fi mustalâhi'l-hadîş*. Muhammed Arabî b. Ebü'l-Mehâsin Yûsuf el-Fâsî'nin manzumesine Muhammed b. Abdülkâdir el-Fâsî'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir (anılan şerhle birlikte, Fas, ts., 1318, 1329). 3. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Haraşi 'alâ Ferâ'izi Halîl* (Haraşî'nin şerhiyle birlikte, Fas 1309, 1314, 1318, 1325; Kahire 1331; nşr. Hâlid Abdülganî Mahfûz, Beirut 2003; nşr. Muhammed Bennîs, Dârülbeyzâ 1428/2008). 4. *İhtîşâru Mevâhibi'l-erebi'l-mübri'e mine'l-cereb fi's-semâ' ve âlâti't-şarab*. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî'nin eserinin muhtasarıdır (Fas, ts.). 5. *Ref'u'l-lecâc ve's-şikâk 'alâ hükmi'l-beynûne fi't-talâk 'inde'l-işlâk* (Fas, ts.). 6. *Şerh 'ale'l-İsti'ârât*. İbn Kîrân'ın istiareye dair manzumesine (*Urcûze fi'l-isti'are*) Muhammed et-Tihâmî el-Bürî'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir (bu şerhle birlikte, Fas 1316, 1324, 1343). 7. *Cevâb li-men yeteşaddâ li-kirâ'eti't-tefsir ve leyse ehlen lehû*. Kadî Ebû Abdullah Muhammed b. Tâlib es-Selevî hakkında yazılmış olup Ahmed b. Yûsuf el-Fâsî'nin biri açık zikrin, diğeri semâ ve raksın câiz olduğuna dair iki risâlesiyile birlikte basılmıştır (Fas, ts.). 8. *Cevâb fi hurûci'n-nisâ' müteberricât ve cülûsihinne 'alâ kâreti't-şarîk* (Fas, ts.; ayrıca bk. Menûnî, II, 268-269). 9. *Takyyid fi mes'ele't-talâki's-selâs fi kelime'tin vâhîde* (Subeyhiyye Ktp., nr. 52/2). 10. *Takyyid fi tahrîmi te'âtî makîneti'l-ke'lâm ke-tahrîmi te'âtî-taşvîr* (*Takyyid fi hazri te'âtî'l-funûgrâf ve'l-fütûgrâf*; Rabat, el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 1322). 11. *Takyyid fi 'ilmi't-tevhîd* (Fas, ts.). 12. *Takyyid fi tahrîri'l-mağalşame* (Fas 1325). Gırtlak kısmı beden tarafında kalarak kesilen hayvanın etinin yenilip yenilmeyeceği hakkındadır. 13. *Takyyid fi zikri cümletin min meşâhiri kütübi'l-Mâlikîyye* (Fas, ts.). 14. *Te'lîf fîmâ yecibü i'timâdühû fi ta'yîni vahti'l-İmsâk li's-şavmi ve's-şalât* (Subeyhiyye Ktp., nr. 52/1).

Müellifin diğer bazı eserleri de şunlardır: *Şerh 'ale'l-ebiyâti'r-Ruhûniyye fi'l-eğâdişi'l-erba'ati'lleti bi'l-Muvaftâ' gayri'l-müsnede*, *Telhîşü'l-Kavli'l-vecîz fi kam'iz-zârî 'alâ hameleti Kitâbi'llâhi'l-aziz* (İbn Abdüsselâm el-Fâsî'nin kıraat ve tecvide dair eserinin muhtasarıdır), *et-Tenbih ilâ hurûf yekâ'u ihrâcühâ min gayri mehâricihâ* (*Takyyid fi't-tenebbüh 'alâ mehârici'l-hurûf*), *İhtîşâru Nuşreti'l-fakîr* (Abdülkebîr el-Kettânî'nin eseri üzerine), *el-Câmi'a fi 'ilmi'l-hisâb*, *Şarfu'l-câmi'a li'l-aşri'l-evâhir* (*ed-Dürretü'l-lâmi'a fi Şarfi'l-câmi'a*), *Tecride li'l-mesâ'il-i'ilmîyyeti'lleti iştemelet 'aleyhâ Tabakâtü's-Sübki*, *Tahzîrü'l-ehibbâ ve'l-ihvân mimmen idde'a'l-ictihâde fi hâze'z-zamân*, *Tahşîlü'l-merâm bi-mesâ'ilî's-selâm ve'l-muşâfağa ve'l-mu'ânağa ve'l-hudûc ve'l-kıyâm*, *Takyyid ve şerhuhâ fi kâsmi't-tereke*, *Mağzûme fi ahkâmi İslâmî's-şabiyyi'l-mümeyyiz ve irtidâdihî ve mâ yetba'u zâlik*, *Şerhu Nazmi Cem'i'l-cevâmîc* (tamamlanmamıştır) (eserlerinin kendisi tarafından yapılan bir listesi için bk. *el-Fehresetü'l-kübrâ ve's-şuğrâ*, s. 176-190; çeşitli fikhî konulara dair görüş ve fetvalarını içeren bazı yazmalar için bk. Muhammed Haccî, bibl.; *el-Fihrisü's-şâmil*, XII, 165; Menûnî, II, 144, 146).

İbnü'l-Hayyât, ayrıca Şeyh Muhammed el-Arabî b. Ahmed ed-Derkâvî'nin *Mecmû'atü Resâ'il*'ine bir mukaddime yazarak Derkâvî hakkında geniş bilgi vermiş (Fas 1318; nşr. Bessâm Muhammed Bârûd, Ebûzabî 1999; nşr. Âsım İbrâhîm el-Keyyâlî ed-Derkâvî, Beirut 2003), M. Murtaşâ ez-Zebîdî'nin *İthâfû's-sâdeti'l-müttaķîn*, Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî'nin *İs'âfû'r-râğibi's-şâ'ik*, Ebû Medyen Ahmed b. Muhammed el-Fâsî'nin İbn Zekrî el-Fâsî'ye ait *Şerhu'n-Naşıhati'l-kâfiye* üzerine yazdığı *el-Mevâridü's-şâfiye* ve Ali b. İsâ el-Hasenî el-Alemî'nin *Nevâzil*'inin neşirlerini (tashih) gerçekleştirmiştir (Fevzî Abdürrezzâk, s. 23, 27, 93, 98).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Hayyât ez-Zükkârî, *el-Fehresetü'l-kübrâ ve's-şuğrâ* (nşr. Muhammed b. Azzûz), Beirut 1426/2005, s. 176-190, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 7-49; Zekî M. Mücâhid, *el-A'lâmü's-sarķiyye*, Kahire 1369/1950, II, 82; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delilü mü'errihî'l-Mağribi'l-aķşâ*, Dârülbeyzâ 1960-65, I, 142; II, 302, 327, 419; a.mlf., *Sellü'n-nişâl li'n-niğâl bi'l-eşyâh ve ehli'l-kenâl: Fihrisü's-şüyüh* (nşr. Muhammed Haccî), Beirut 1417/1997, s. 32-33; Cîrârî, *Min A'lâmi'l-fikri'l-mu'âşır bi'l-'Udveteyn: er-Rabâ' ve Selâ*, Rabat 1391/1971, I, 215; II, 119, 174, 178, 281, 344, 350; a.mlf., *et-Te'lif ve nehđatühû bi'l-Mağrib fi'l-karni'l-işrin min 1900 ilâ 1972*,

Rabat 1406/1985, s. 54-55; Menûni, *el-Meşâdirü'l-'Arabiyye li-târîhi'l-Mağrib*, Muhammediye 1410/1980, II, 144, 146, 227, 230, 264, 268-269; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 387-389; ayrıca bk. İndeks; Abdülaziz Binabdullah, *Ma'leme-tü'l-fıkhi'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 69-70; Muhammed Haccî, *Fihrisü'l-Ĥizâneti'l-'İlmîyyeti's-Şubeyhiyye bi-Selâ*, Küveyt 1406/1986, s. 103, 116, 117, 157, 161-162, 427-428; a.mlf., "İbnü'l-Hayyât ez-Zükkârî", *Ma'leme-tü'l-Mağrib*, Rabat 1421/2000, XII, 3888-3889; Fevzi Abdürrezzâk, *el-Maṭbû'âtü'l-ḥaceriyye fi'l-Mağrib*, Rabat 1986, s. 23, 27, 35, 36, 38, 41, 45, 57, 78-79, 86, 93, 98, 101, 104, 110, 115-116; İdrîs b. Mâhî el-Kaytûnî, *Mu'cemü'l-maṭbû'âtü'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 105-106; Haccî, *el-Fikrû's-sâmî fi târîhi'l-fıkhi'l-İslâmî* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Beyrut 1416/1995, IV, 381-382; İdrîs el-Fudaylî, *ed-Dürerü'l-behiyye ve'l-cevâhirü'n-nebeviyye* (nşr. Ahmed b. el-Mehdî el-Alevî – Mustafa b. Ahmed el-Alevî), Muhammediye 1420/1999, II, 61-66; İbrâhim el-Vâfi, *Dirâsâtü'l-Kur'âniyye bi'l-Mağrib fi'l-ḳarnî'r-râbi' 'aşer el-hicrî*, Dârülbeyzâ 1420/1999, s. 200-204; Abdülhafız el-Fâsî, *Mu'cemü's-şüyûḥ el-müsemmâ Riyâzû'l-cenne ev el-Mürşidü'l-muṭrib* (nşr. Abdülmecid Hayâlî), Beyrut 1424/2003, I, 99-103; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Fıkh ve uşûlüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1425/2004, XII, 165 (İndeks); Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî, *Neşrû'l-cevâhir ve'd-dürer fi 'ulemâ'i'l-ḳarnî'r-râbi' 'aşer*, Beyrut 1427/2006, I, 189-190; Ebû'l-Feyz İbnü's-Siddîk el-Gumârî, *el-Baḥrû'l-'amiḳ fi merviyâtü İbni's-Siddîk*, Kahire 2007, I, 214-217; İbn Zeydân, *Mu'cemü ṭabaḳâti'l-mü'ellifin 'alâ 'ahdi devleti'l-Aleviyyin* (nşr. Hasan el-Vezzânî), 1430/2009, II, 40-42; Ahmed b. Muhammed er-Rehûnî et-Titvânî, *'Umdetü'r-râvin fi târîhi Titvânin* (nşr. Ca'fer İbnü'l-Hâc es-Sülemî), Titvân 1433/2012, III, 179; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 21, 26.

AHMET ÖZEL

İBNÜ'L-HOCA, Muhammed Habîb (محمد الحبيب ابن الخواجة)

Muhammed el-Habîb b. Şâzelî
b. Abdilhâdî b. el-Hoca et-Tûnisî
(1922-2012)

Tunus müftüsü, dil ve fıkah âlimi.

24 Ekim 1922 tarihinde Tunus'ta doğdu. Zeytûne Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nden âlimiye diploması ile mezun oldu (1946). Hocaları arasında kendisinden çok etkilendiği ve "babam" dediği Muhammed Tâhir İbn Âşûr gibi âlimler vardır. Daha sonra aynı üniversitede müderris olarak göreve başladı; ardından yardımcı profesör oldu, Sorbonne Üniversitesi'nde Régis Blachère'in yönetiminde Hâzîm el-Kartâcennî'nin *Minhâcü'l-bülegâ'sı* üzerine hazırladığı tezle doktorasını verdi (1964). İki yıl kaldığı Paris'te daha önce aldığı geleneksel İslâmî ilimler eğitimi yanında çağdaş Batı düşüncesi ve hayat anlayışına da vâkıf oldu. Zeytûne Üniversitesi Şeriat

Muhammed Habîb
İbnü'l-Hoca (ortada)
Mustafa eş-Şek'a
(sağda)
ve Abdullah
Nâsîf ile

ve Usûlüddin Fakültesi'nde İslâm hukuku ve Kur'an araştırmaları alanında profesör olarak görevini sürdürdü, 1970-1976 yıllarında fakülte dekanlığı yaptı. Sekiz yıl süren Tunus müftülüğü görevinin (1976-1984) ardından Cidde'de İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî genel sekreterliğine getirildi ve uzun süre bu görevi yürüttü (1984-2008). 1993'te Tunus'ta Beytülhikme'nin kurucuları arasında yer aldı. ed-Dârü't-Tûnisîyye li'n-neşr ve't-tevzî adlı yayın kurumunu faaliyete geçirip müdürlüğünü üstlendi. Medine İslâm Üniversitesi Yüksek Danışma Meclisi, Ezher İslâm Araştırmaları Akademisi, Arap Dil Kurumu (Mısır ve Suriye), Irak Bilim Akademisi, Hindistan Fıkah Akademisi, Fas Kraliyet Akademisi, Ürdün Kraliyet Âlü'l-Beyt İslâm Düşüncesi Enstitüsü, Uluslararası İslâm Mezheplerini Yakınlaştırma Kurumu Umumi Cemiyeti (başkan), Mekâsidü's-şerîa Araştırmaları Merkezi Yüksek Meclisi (Londra) gibi birçok kurumda üyelik yaptı. İslâm ülkelerinde düzenlenen birçok ilmî toplantıya katılarak tebliğ sundu, ilim ve araştırma kurumlarında konferanslar verdi. 17 Ocak 2012 tarihinde Tunus'ta vefat etti.

Başlangıçta ilgi alanı Arap dili ve edebiyatı olan İbnü'l-Hoca, Arap dil bilimleri ve ekolleri, dil ve edebiyat tarihi üzerinde araştırmalar yapmış, daha sonra Kur'an, sünnet ve ağırlıklı olarak fıkah sahasına yönelmiştir. Özellikle hocası İbn Âşûr'un makâsîd düşüncesinden etkilenmiş, makâsîd usûl-i fıkah dışında müstakil bir ilim olarak değerlendirmiş, geleneksel fıkah usulü ve birikimiyle çağdaş ihtiyaç ve imkânlar arasında denge gözetken metodolojik bir yaklaşıma benimsemiştir. Sadece nasları bilmenin hüküm çıkarmak için yeterli olmayacağını, nasları ta'lîl ve makâsîd konusunda da ihatalı bilgiye sahip olmak

ve sünnetin Kur'an'ı açıklayıcı rolünü göz önünde bulundurmak gerektiğini ileri sürmüştür. Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî'de çeyrek asır süren görevi esnasında yürüttüğü araştırma ve faaliyetlerde de İslâm'ın genel amaç ve ilkelerini daima önde tutmuş, mezhep görüşünü veya özel menfaatleri ümmetin ortak faydasının önüne geçirmeme hususunda büyük çaba göstermiştir.

Eserleri. Telif: *Hâzîm al-Qartagannî* (Tunus 1967; doktora tezi olan Kartâcennî'nin *Minhâcü'l-bülegâ' ve sirâcü'l-üdebâ'* adlı eserinin inceleme kısmının Fransızca tercümesidir); *el-'Amel fi nazari'l-İslâm* (Tunus 1971); *Mevâkıfû'l-İslâm* (Tunus 1972, 1379/1979); *Yehûdü'l-Mağribi'l-'Arabî* (Kahire 1973; Kahire Arap Araştırmaları Enstitüsü Filistin Araştırmaları Bölümünde verilen bir konferansın metnidir); *ed-Dinü'l-ḳayyim* (Kahire 1406); *Şeyḫu'l-İslâm el-imâmü'l-ekber Muhammed b. Tâhir b. 'Âşûr* (I-III, Devha 1425/2004, I. cilt bu eserdir, II. cilt İbnü'l-Hoca'nın *Beyne'ilmeyi uşûli'l-fıkh ve maḳâşidi's-şerî'a'sı* ve III. cilt İbn Âşûr'un *Maḳâşidü's-şerî'a'sının* neşridir, Tunus 2008).

Neşir: Hâzîm el-Kartâcennî, *Minhâcü'l-bülegâ' ve sirâcü'l-üdebâ'* (Tunus 1386/1966; Beyrut 1401/1981, 1986), *Ḳaṣâ'id ve muḳaṭṭa'ât* (Tunus 1392/1972; Kartâcennî'nin Osman el-Ke'âk tarafından neşredilen divanında [Beyrut 1384/1964] yer almayan şiirlerini İbnü'l-Hoca daha önce E. Garcia Gomez ve Mehdî Allâm'ın yayımladığı *el-Maḳşûre'siyle* birlikte çeşitli yazma ve matbu eserlerden derleyip neşretmiştir); İbn Rüşeyd, *İfâdetü'n-naşîḥ bi't-tarîf bi-senedi'l-Câmi'i's-şâḫiḥ* (Tunus 1394/1974), *es-Senenü'l-ebyen ve'l-mevridü'l-em'an fi'l-muḥâkeme beyne'l-imâmeyn*